

Prikrit intelektualni sram, če ne napuh

Pogovor z dr. Markom Kremžarjem, III.

V zadnjem poglavju vaše knjige Med smrtjo in življenjem razmišljate o prihodnosti slovenskega naroda. Pustimo stapljanje zaradi integracij, globalizacije in vrsto drugih težav. Poglejmo samo v srčko: nataliteta. Kako presoimate možnost preživetja našega naroda zdaj, ko je od vaših takratnih pogledov pretekla že vrsta let, na videz brez posebnih sprememb?

V omenjenem poglavju, ki nosi naslov 'živet in preživet' sem zapisal poleg drugega tudi, da je razpravljanje o naši preteklosti, sedanjosti in prihodnosti brez pomena, če Slovenci ne rešimo osnovnega vprašanja ustrezne demografske rasti. O tem sem danes tako prepričan, kot sem bil takrat. Le radikalno povišanje rodnosti v dobi sedanje generacije more zagotoviti slovenskemu narodu preživetje.

Nisem pa gotov, da se v zadnjih letih ni nič spremenilo. Opozoril bi, da je med tem število prebivalcev Republike Slovenije presseglo mejo dveh milijonov, kar pa ni posledica višje natalitete temveč priseljevanja. Pomeni, da je v slovenski državi sicer več prebivalcev, a manj Slovencev kot pred leti. Pomeni pa tudi, da nam bo odslej preštevanje prebivalstva v državi vedno manj zanesljivo govorilo o demografskem razvoju Slovencev.

Kadar govorimo o možnosti izumrtja našega naroda, na kar nas je opozoril ne dolgo tega tudi kardinal dr. Alojzij Ambrožič, si ne smemo predstavljati, da bo čez nekaj let zazijala med nami praznina, ker bo ljudi vedno manj. Res se lahko zgodi, da bodo nekateri kraji izumrli, vendar se bo v drugih večalo število tujih priseljencev, ki bodo

posebno tam, kjer bodo postali večina, zaznamovali celoten način življenja in vrednotenja. Kolikor moremo presoditi po statističnih podatkih iz časov, ko je bilo priseljevanja manj, imamo Slovenci pred seboj razmeroma kratko dobo ne več kot dvajsetih let, da s porastom rodnosti zagotovimo v lastni državi ohranitev narodne identitete. S priseljevanjem delovne sile iz sorodnih kulturnih krogov lahko proces odmiranja upočasnimo, priseljenci z različno kulturo in z različnim moralnim vrednotenjem pa bodo ob pomanjkanju slovenskega naraščaja vplivali bistveno drugače. Pri tem ne gre za kak rasistični predsodek, temveč za realističen pogled na problem, ki postavlja v Evropi pred vprašanje identitete že desetelja celo večje narode od nas.

Če je tako, ali ni naravnost groteskno, da med državnimi organi ni opaziti pravzaprav nobenega resnega alarma? Predsednik države se ukvarja z najrazličnejšo eksotiko, predsednik vlade z gospodarskimi reformami. Kako predočiti usodno kritično situacijo ljudem, kako odgovornim politikom? Kakšne korake bi na njihovih mestih ubrali vi?

Ko pomislim, da je kmalu po osamosvojitvi nek viden slovenski politik izrazil mnenje, da zdaj, ko imamo državo, ne bomo več govorili o narodu, se ne čudim preveč brezbriznosti državnih organov, ki jo omenjate. Seveda ne mislijo vsi politiki tako, v praksi pa je med njimi vendarle bolj prisotna skrb, koliko je v državi davkoplačevalcev, kakor kdo so ti in kateremu narodu pripadajo. Pre-

pričan pa sem, da je med nami vendarle vedno več rojakov, ki gledajo v lastni državi za narod potrebno oporo, habitat, kateremu pa daje življensko silo narod in ne obratno.

Državo je mogoče upravljati na podlagi proračuna in statistik, to je izključno racionalno, medtem ko je treba imeti svoj narod rad. Zato zanj ni imela razumevanja nekdanja državna struktura, ki je poskušala graditi 'nov svet' s pomočjo brezosebnih množic in je temeljila na ideologiji družbenega konflikta, pa tudi ne država, ki bi v pretiranem individualizmu upoštevala le interese posameznika.

Čeprav ne smemo pričakovati celotne rešitve demografskega problema od države, pa bi po mojem mnenju morala slovenska država, vsaj iz pridobitvenih razlogov, nekaj ukreniti, da se med prebivalstvom okrepi nataliteta. Omenil sem že, da postaja v današnjem svetu človekov ustvarjalni talent eden najbolj cenjenih gospodarskih faktorjev, ki ima pri doseganju primerne rasti podobno vlogo, kot so jo imele do nedavne surovine. V tem pogledu imamo Slovenci s svojo kulturno tradicijo določeno prednost, za katero gre zahvala predvsem preteklim rodovom. Talente, ki jih nekatere gospodarsko razvite države uvažajo, smo Slovenci črpali s pomočjo družinske in družbene vzgoje iz svoje srede in jih celo velikodušno pošiljali po svetu.

Kaj naj bi po mojem mnenju storila slovenska država v ta namen? V prvi vrsti naj izoblikuje jasno družinsko politiko. Okrepiti je treba družino, celico, iz katere raste življenje. Družinam z otroki naj bi država zagotovila bistveno davčno olajšavo, poleg tega pa s progresivno družinsko doklado omogočila, da se bodo starši brez prevelike zaskrbljenosti velikodušno odločali za večje število otrok. Ker ni redko, da so matere z več kot enim otrokom v službah diskriminirane, bi jih moral v tem pogledu varovati državni za-

kon. Otroci niso le prihodnost naroda, ampak dajejo družbi od prvega trenutka tudi dodatni gospodarski zagon.

Naslednja naloga, ki bi se jo morala lotiti država, je oblikovanje javnega mnenja, ki bo naklonjeno življenju in družinam s številnimi otroki. Kako pristopiti k tej nalogi, ni treba razlagati ob množici strokovnjakov, ki jih ima na tem področju sodobna družba. Omenim le, naj bi prišla naklonjenost številnim družinam in odločitvam za življenje do izraza že v osnovnošolskih vzgojnih in učnih progamih. Pri izrednem številu splavov, ki že desetletja izčrpavajo slovensko občestvo, pa bi se kazalo tudi vprašati, ali se ne bi marsikatera mati le odločila za življenje otroka, če ji v kritičnem trenutku, od države plačani svetovalci, ne bi svetovali drugače. Zdi se, da sledijo državni organi v tem pogledu še vedno starim, življenju nenaklonjenim vzorom.

Država vsekakor lahko pomaga, a odločitve za življenje, za rast in razvoj naroda prizadevajo vso družbo, ki postaja v globaliziranem svetu in v gotovih pogledih vedno manj odvisna od državnih odločitev. Pri tem bi opozoril na družbeni pomen Cerkve in rastočega števila nevladnih organizacij, v katerih se združujejo ljudje za doseganje ciljev, ki presegajo interese posameznikov. Mladi, polni idealov se združujejo po vsem svetu za ohranjanje živalskih in rastlinskih vrst, ki so v nevarnosti, da izumro. Ali smemo upati, da se bodo njihovi vrstniki med nami zavzeli s podobno gorečnostjo za preživetje slovenskega rodu?

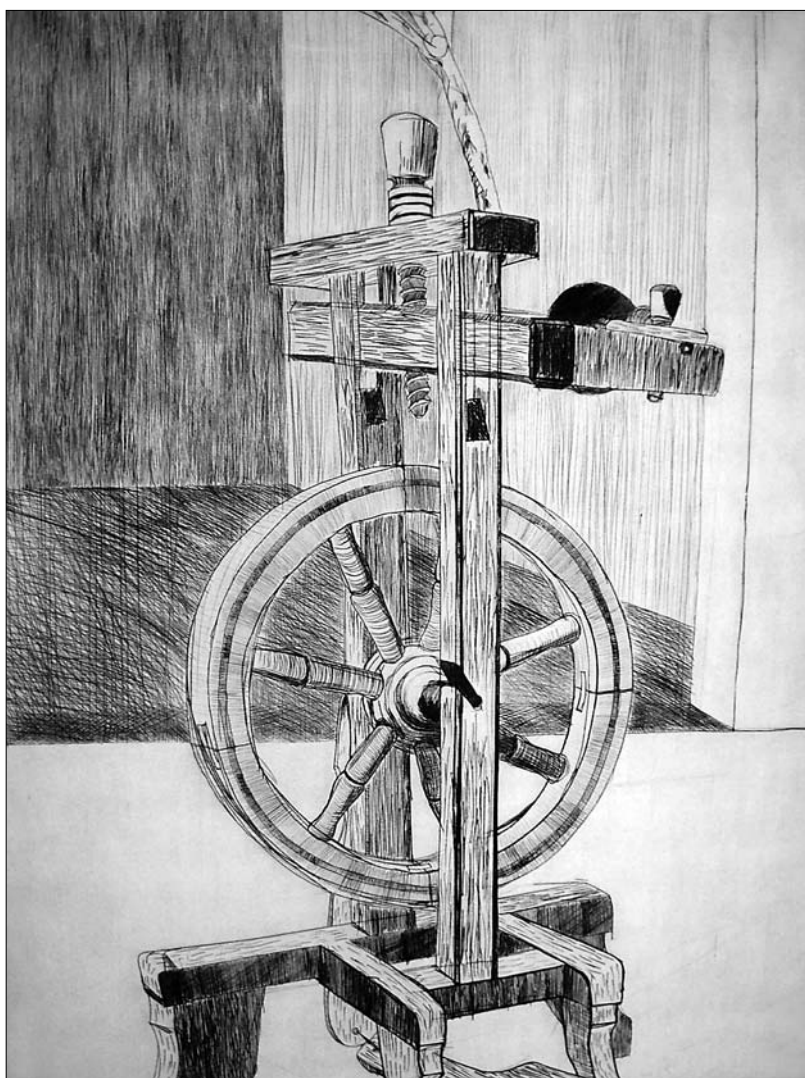
Mislim, da gre za ohranjanje in krepitev vrednot, ki po svoji primarnosti presegajo politične, pa tudi konfesionalne opredelitve. Prepričan sem, da bi se okrog teh lahko povezali in združili sile vsi ljudje dobre volje, ki čutijo slovensko. Iz širokega gibanja narodno in etično osveščenih rojakov bi mogli črpati oporo mladi, ko se odločajo za us-

tanovitev lastne družine, pa tudi matere in očetje, ko sprejemajo medse novo življenje. Zadnja, neposredna odločitev za življenje, katere posledica je višja stopnja rodnosti v družbi, je končno vedno osebna.

Če prav razumem, imate s poudarkom na osebni odločitvi v mislih 'spreobrnjenje', ki ste ga nekoč že nakazali kot 'metodo' za izboljšanje sveta, zlasti kot alternativo prevratu, revoluciji. Vendar je beseda spreobrnjenje vzeta iz krš-

čanskega miljeja. Imate mogoče na razpolago kakšen bolj profan sinonim oz. ali obstaja alternativni proces za nekonfesionalne ljudi, ki taki želijo tudi ostati?

Ste kar prav razumeli. Odločitev za življenje v družini in za zvišanje rodnosti v družbi je hočeš nočeš moralnega značaja. Ne drži pa, da bi bil to izključno verski in še manj 'konfesionalen' proces. Moti morda, da uporabljamo navadno izraz 'spreobrnjenje' v verskem pomenu in tako ustvarimo videz, da

Andreja Muha: Kolovrat, 2000, suha igla, 70 x 100 cm.

je to nujno nekaj nadnaravnega. Spregledamo, da se srečujemo z istim pojavom v naši naravni vsakdanjosti.

Vsaakega človeka, vernega in nevernega, postavlja življenje neprestano pred moralne odločitve, kjer si stojijo nasproti navadno kratkoročne, večkrat navidezne koristi in ugodja, na drugi pa vrednote. Kadar se človek potem, ko je za nekaj časa zapustil svet vrednot, ponovno odloči zanje, je bil tak zasuk, čeprav na povsem naravni ravni, spreobrnjenje. Če se nekdo, ki je goljufal, odloči, da tega ne bo več delal, se je preusmeril k vrednoti resnice in poštenosti. Podobno kadar sklenemo npr. da bomo grobst v odnosu z bližnjimi nadomestili z malo več potrpežljive prijaznosti, smo se obrnili v smeri druge velike vrednote, ki je dobrot. Spreobrnjenje srca je naloga, pred katero smo zaradi svoje človeške krhkosti postavljeni vedno znova vsi ljudje. Le pri odločitvi za obrat v smeri najvišje vrednote, ki je Bog, dobi taka preusmeritev, spreobrnjenje, upravičeno verski prizvok. Na vprašanje, kako naj ločimo ti dve ravni moralnih odločitev s primernim sinonimom, mi pridejo na misel besede kot 'preusmeritev k vrednotam', 'prevrednotenje življenja', 'preobrat k etičnim prvinam', ki morada niso najbolj posrečene. Prepričan sem, da bo kak dober poznavalec in ljubitelj slovenskega jezika lahko našel primernejši izraz.

Vendar me bolj kot vprašanje terminologije skrbi v zvezi z nizko rodnostjo v našem narodu pojav resignacije, ki ga opažam v pogovorih, predvsem pa ob branju raznih člankov. "Ni otrok, kaj se hoče, to je problem vse Evrope ... Upadanje rojstev je dejstvo in proti dejstvu ne moreš kaj, je pač tako." Take zaskrbljene pa tudi resignirane glasove je slišati in brati med nami, kot da bi prizadel Slovenijo in vso Evropo nek nepoznan virus, proti kateremu še niso iznašli zdravila. 'To so dejstva' je stavek, s katerim se uspravajo pod vplivom socioloških statistik in ana-

liz ljudje, ki so še nedolgo tega verjeli v usodnost marskistične dialektike, zdaj pa se prepuščajo usodnosti družbenih 'trendov', kot da bi človek izgubil svobodno voljo po kakih kozmičnih zakonih bodisi levega ali desnega materializma. Nerazumljivo je, da se je te vrste determinizem vselil celo v katoliško podzavest. Če bi se naši slovenski predniki na podoben način predajali raznim 'usodnostim', nas že stoletja ne bi bilo. A takrat, hvala Bogu, niso imeli med seboj 'gurujev', ki bi jih seznanjali z 'neizogibnostmi' njihovega časa, ampak vodnike, iz duhovniških in iz laiških vrst, ki so jim pomagali utrjevati vest, da so se odločali in delali, kar so spoznali za prav in pošteno.

Rodnja otrok je po svojem bistvu osebna odločitev, ki pa zaznamuje družbeno realnost. Otroci so v družini in v družbi vir življenja, sreče, pa seveda tudi skrbi. Vse, kar je vredno, povzroča namreč napore in skrbi, ki pa so le eden od izrazov ljubezni.

Ljubezen je po mojem mnenju vedno ena in ista velika, plemenita, presežna krepost. Ljubezen do naroda se pričinja z ljubeznijo do staršev, do bratov in sester, se nadaljuje v ljubezni do zakonskega druga, se množi z ljubeznijo do otrok, svojih in njihovih prijateljev, družin, vnukov in pravnukov. Ta mreža vseobsegajoče, najvišje kreposti ni sektaška, ampak v najbolj plemenitem pomenu besede globalna, to je univerzalna, ker se v koncentričnih krogih in v različnih odtenkih, kot dobrot, razumevanje, usmiljenje in strpnost širi na znance in sosede, na rojake, na člane verskega občestva, na celotno človeštvo ter sega preko časa v večnost. Ljubezen je pogumna, se ne boji življenja, je pa tudi iznajdljiva, ker sloni na zaupanju v svojo pa tudi svojih bližnjih ustvarjalno silo. Zato v družbi, kjer je veliko ljubezni, življenje brsti in dodaja skupnemu kulturnemu, duhovnemu in tvarnemu imetju z vsakim rodom nova bogastva.

Gre za zavrnitev brezbrizne sebičnosti, mržnje in sovraštva, ki so predolgo zaznamovali velik del naših družbenih odnosov, ter za vztrajno usmerjanje k ljubezni in k življenju, kar predstavlja za vsakega od nas temeljni izziv, dan na dan, do konca časa, ki smo ga prejeli v dar.

Ali se vam zdi, da je matična Slovenija to vizijo sprejela?

To težko presodim. Ne vem, če bi danes, v domovini, mogli govoriti o kaki splošno sprejeti 'slovenski viziji'. Morda se polagoma oblikuje. Vsekakor se pred kakim desetletjem večina rojakov demografske ogroženosti ni zavedala, medtem ko je danes to vprašanje v Sloveniji že močno prisotno. Kako globoko pa je segla dramatičnost demografskega izziva in z njim krize identitete v zavest rojakov ali vsaj političnih predstavnikov, ali bo iz tega pognala kaka 'vizija' poživljenega slovenstva v globaliziranem svetu, pa bo pokazala prihodnost.

Pisali ste tudi o možnosti reševanja demografske krize z naseljevanjem iz diaspore. Kako gledate na to danes?

Najprej naj ponovno poudarim, da je priseljevanje lahko le doprinos k reševanju našega demografskega vprašanja, katerega rešitev je le v povečani rodnosti. Ker pa je treba v tem pogledu uporabiti vse možnosti in mobilizirati vse sile, ne bi smeli spregledati te alternative, ki je bila med nami predolgo zanemarjena. Vendar je danes tudi v tem oziru položaj precej drugačen, kot je bil prva leta po osamosvojitvi.

Z zlomom komunističnega režima in s slovensko osamosvojitvijo je napočil težko pričakovani trenutek uresničenja stoletnih želja. Polagoma pa je med zdomci pričel rasti občutek, da matična Slovenija za diasporo nima posluha. Nihče ni povabil nekdanjih beguncev, pa tudi drugih izseljencev, naj se vrnejo, kot so npr. storili nekateri drugi na-

rodi. Slišali pa smo iz ust predstavnika slovenske države, da je zdaj 'politične emigracije' konec in da smo zdaj vsi izseljenci, kakor da bi bilo s tem konec bremena, ki smo ga prenašali, za funkcionarje mlade države pa konec nadležnih skrbi. Mnogi emigranti, ki so želeli pridobiti slovensko državljanstvo zase in za otroke, so naleteli na ovire, tako da se je začetno navdušenje končno poleglo. Zdelo se je, da pričakujejo v domovini od izseljencev predvsem denar, ki naj bi ga ti imeli, da pa je malokdo pomislil na diasporo, kot na živi del naroda. Med nami pa je bilo marsikomu težko razumeti, da imajo v slovenskem parlamentu zastopnika manjšine, katerih člani ne presežejo deset tisoč oseb, medtem ko je četrtr milijonska diaspora ignorirana.

Slovenija je prva leta po osamosvojitvi zamudila marsikatero priložnost, med drugim da bi s pomočjo Slovencev, ki živijo po svetu, lahko povečala na svojem ozemlju število slovenskih družin, pa tudi okrepila svojo prisotnost v globaliziranem svetu. Vendar to ne pomeni, da je zdaj za kaj takega prepozno. Nasprotno, imam vtis, da se v zadnjem času v domovini zanimanje za diasporo in razumevanje njene problematike polagoma veča in da bo novi zakon o Slovencih zunaj meja, ki je bil sprejet letos, prej ali slej rodil sadove. Upajmo, da je rodovitno sodelovanje med matico in diasporo le vprašanje časa. Pretok življenske sile v vseh smereh našega narodnega občestva bo gotovo poživil družbene celice, med njimi tudi take, za katere smo morda mislili, da so že odmrle.

Kaj imate v mislih, ko pravite, da je bilo po osamosvojitvi marsikaj zamujeno?

Ne mislim pri tem le na odnose s slovenskimi skupnostmi po svetu. Verjetno smo v zdomstvu močnejše občutili tudi druge takratne opustitve.

Kot rečeno, je pomenila za nas, politične emigrante, slovenska osamosvojitve s pad-

cem totalitarnega komunističnega režima izpolnitev najglobljih pričakovanj, ki pa ni bila brez kakih razočaranj. Kdor je sledil dogodkom na Češkem, kjer so izpeljali pod vodstvom karizmatičnega Václava Havla demokratizacijo, ki je takoj ob svojem nastopu obsodila nekdanji totalitarizem, je smel upati na kaj podobnega tudi v svoji domovini. Vendar pri nas do tega ni prišlo. Ker nova demokratična oblast prejšnjega, komunističnega režima ni javno obsodila, bi lahko nastal, predvsem med mlajšim rodом, dvom, da ta morda le ni bil tako slab in da je demokracija lahko nekako naravno nadaljevanje partijske totalitarne države. Dejstvo, da je demokracija bistveno nasprotje totalitarizma in da je z njim povsem neskladna, pri nas ni prišlo do polnega izraza. Res je, da so bile v Sloveniji okoliščine take, da je bilo ob iskanju soglasja za državno osamosvojitve težko načenjati vprašanje dotedanjih odgovornosti, vendar je bil kritičen trenutek za razčiščenje neposredne preteklosti, pa tudi za odločno obsodbo komunističnega totalitarnega režima zamujen.

Ker nekdanje politične strukture niso bile takoj prilagojene novi demokratični realnosti, je razgradnja nekdanjega gospodarskega sistema počasi napredovala in omogočila preliv velikega dela družbenega premožanja v roke nekdanje politično-gospodarske elite. Tudi mediji so ostali v rokah ljudi, ki so jih nadzorovali že v totalitarnem režimu. Če pomislimo, da živimo v časih medijske demokracije, je težko razumljivo, da večina prebivalstva, ki je podprla nove, demokratične stranke, ni mogla priti do enega samega dnevnika in je na področju javnega obveščanja odvisna predvsem od verskega tiska. Na podoben način je ostalo v rokah nekdanjih totalitarcev nerazumljivo dolgo tudi šolstvo, s tem pa je ostal nespremenjen tudi pouk zgodovine.

Znano je, da je bilo pisanje zgodovine eno od ključnih sredstev, ki ga je uporabljala ko-

munistična partija povsod na svetu, pričenši s Sovjetsko zvezo, za pranje možganov, to je oblikovanje mišljenja prebivalstva. Gledano iz emigracije je bilo težko razumeti, da se v domovini tega dejstva, vsaj kot se je zdelo, zaveda tako malo dobrih ljudi in celo demokratičnih politikov ter izobražencev. Ljudje, ki so poznali v teoriji tako marksizem kakor tehniko pranja možganov ter so ju morda obsojali drugod, se niso zavedali, da so bili v komunistični Jugoslaviji sami predmet podobnih procesov. Verjetno zato niso uvideli potrebe po temeljitih spremembah pri ocenjevanju naše polpreteklosti in do neke mere tudi sedanjosti.

Tako smo bili zdomci, ob vseh političnih spremembah v domovini, upravičeno zaskrbljeni, ko smo opazili, da je ostal tam partijski prikaz polpretekle zgodovine še vedno v polni veljavi. Obsodbe nekdanjih revolucionarnih 'ljudskih' in vojaških sodišč niso bile izničene, poravnava materialnih krivic, ki jih je storil partijski režim, je potekala počasi, poprava moralnih krivic je prihajala po kapljicah. Komunistična revolucija v času sovražne okupacije je še naprej ostajala prikrita za opevano NOB, partizani naj bi bili še vedno heroji in ne (večkrat nehote) vojaki komunistične revolucije, mi pa enako kot ves čas begunstva in emigracije 'izdajalci'. Zadnje čase so pričeli dodajati razni mediji tej opredelitvi izraz 'zapeljani', da bi tako omogočili 'netravmatične' stike z emigranti. O tem pa, da so pričeli komunisti pri nas revolucijo leta 1941, pod sovražno okupacijo, s poboji slovenskih rojakov, civilistov, in da so s tem povzročili oboženo samoobrambo, o tem s strani države ni glasu.

Boleče je bilo in je še, da slovenska katoliška skupnost ni takoj zahtevala od demokratične države, da javno vrne pokojnemu škofu dr. Gregoriju Rožmanu čast, ki mu jo je vzelo partijsko povojno sodišče. Še težje pa je, da celo vidni predstavniki Cerkve ne vidijo

in ne občutijo potrebe, da bi počastili spomin tega velikega moža, priznali pravilnost njegovih jasnovidnih odločitev in slovesno prenesli njegove zemeljske ostanke iz še trajajočega begunstva v grob na slovenskih tleh.

Kljub temu da se je kmalu po osamosvojitvi pričelo govoriti o komunističnih umorih med revolucijo in množičnih pobojih po njej, mlada država ni izrabila zgodovinskega momenta, da bi ta dejanja jasno obsodila in tako potegnila ločnico med seboj in dejanji partijskega terorizma. Zasluga razmeroma majhnega števila rojakov je, da prihaja po letih nerazumljive brezbriznosti na dan tudi ta del zgodovinske resnice. Polagoma se tudi to spreminja in končno bo čas odplaval iz slovenske zavesti laži, ki ostajajo marsikje še kot zla usedlina preteklih desetletij.

Zdi se mi, da je bila podobno zamujena tudi priložnost, da bi prve ure državne samostojnosti odločneje določili in zavarovali jugovzhodno državno mejo. Seveda, odloženo še ni zamujeno in vedno znova si moramo priklicati v zavest pravilo, ki pravi, da je čas lahko cena za miren prehod, razvoj in rast. Pazimo pa, da ta cena ne bo previsoka in ne bo ostala na naši slovenski vesti kot neporavnan dolg.

S svojim odgovorom ste trčili na dosti širši problem, ki tare ves svet. Omenjate brezbriznost, ki jo opažate v odnosu do naše polpreteklosti. Vendar imam vtis, da gre za pojav, ki je v svetu precej splošen. Gre za oceno političnega sistema, ki mu največkrat rečemo komunizem. Morda so pri tem izjema ZDA, sicer pa imam vtis, da se ostali svet niti ne zaveda, kaj ta beseda pomeni. Milijoni ljudi na Vzhodu so komunistične režime desetletja mukoma prenašali. Postavke in primerjave so precej jasne, obsodbe pa ni. Slovenija je v tem bržkone celo precej na repu.

Dvomim, da bi mogel odgovoriti izčrpno na vprašanje, ki se nanaša na različne deže-

le in na množico ljudi in s tem tudi na nepregledno vrsto vidnih, navideznih pa tudi globokih vzrokov za njih vedenje. To bo verjetno še dolgo predmet študija in ugibanj. Vendar naj se ga lotim vsaj v grobih obrisih.

Dvajseto stoletje sta zaznamovali dve ideologiji, ki sta se obe imenovali socialistični. Prva je bila internacionalni socializem ali komunizem, ki je na osnovi marksizma z revolucijo, med prvo svetovno vojno, dosegel absolutno oblast najprej v Rusiji. Druga usodna ideologija je bil nacionalni socializem, ki je v inačici italijanskega fašizma, z državnim udarom, diktatorsko zavladal na jugu Evrope, v Nemčiji pa je v obliki nacizma in s pomočjo demokratične večine privzel oblast in ustvaril totalitarno državo.

Čeprav so bile vse države, ki so jim vladale stranke omenjenih ideoloških predznakov, po svojem bistvu totalitarne, sovražne demokratični družbeni ureditvi in zato nasilne, je bil po njihovem propadu javno in mednarodno obsojen le nemški nacizem. Odgovorne voditelje nemškega nacističnega Rajha so sodila, obsodila in kaznovala zavezniška, kasneje pa tudi domača, nemška sodišča. Zavezniške oblasti so tudi poskrbele, da se je na nemškem ozemlju izvedel proces denacifikacije. Nasprotno pa v Italiji, kjer je že kakih deset let pred drugo svetovno vojno mrgovalo fašističnih črnih srajc, ni bilo po razpadu fašistične države in usmrnitvi Duceja leta 1943 nikogar, ki bi bil odgovoren za nasilja in krivice, ki so jih povzročali fašisti svojim političnim nasprotnikom, med manjšinami pa predvsem Slovencem. Italijanski fašizem je po dvajsetih letih brezobzirnega nasilja, ki je pustilo globoke, čeprav večkrat prikrite sledove, izginil brez kesanja, brez obžalovanja, kot da ga nikoli ne bi bilo.

Nekaj podobnega se dogaja tudi v državah, v katerih so vladali totalitarni komunistični režimi. Ponekod, kakor na primer v Rusiji in na Češkem so po propadu komu-

Andreja Muha: **Jelena**, 2000, svinčnik na papirju, 50 x 70 cm.

nističnega sistema tega javno obsodili, ponekod so celo izpeljali lustracijo, ki naj bi olajšala demokratizacijo, a v večini primerov je bil prehod iz totalitarne državne strukture v demokracijo tak, da niso nikogar spraševali po osebnih odgovornostih za pretekla nasilja. In vendar govorimo o totalitarnem političnem sistemu, ki je povzročil v dvajsetem stoletju po vsem svetu nad sto milijonov žrtev, to je več kot drugi totalitarizmi

tega časa. Govorimo o zločinih nad človeštvom, o ubojih, o množičnih likvidacijah in osebnih mučenjih izvršenih v imenu komunizma, pa o odvzemanju svobode, o strahovanju oseb, o strahovladah, ki je slonela na partijskem terorju. Kako je mogoče, da je po tako ogromnem in sistematičnem krvoprelitju, po letih, ko vse to ni več skrivnost, na vsem svetu tako malo odziva, tako malo obsodbe, in še manj kesanja?

Tudi Stéphane Courtois se v svoji *Črni knjigi komunizma* sprašuje: 'Zakaj je tako šibak odziv javnega mnenja na pričevanja o komunističnih zločinih? Zakaj molčijo o tem, kakor v zadregi, politiki? Pred vsem pa zakaj tak molk o komunistični katastrofi, ki je prizadevala skozi osemdeset let tretjino človeštva, v akademskem svetu? Od kod nesposobnost postaviti v središče analize pojava komunizma tako bistveni faktor, kot je zločin, še posebno množični zločin, sistematični zločin, zločin proti človeštvu?'

Courtois se vpraša, če ni morda prvi razlog za brezbržnost do komunistične preteklosti strah sodobnikov, da bi doumeli grozoto, ki se je desetletja odigravala okrog njih. Eden od razlogov za tako stanje je tudi, da so komunistični krvniki, ki so delali po nalogu svojih državnih organov, poskrbeli, da so njihovi zločini ostali prikriti. Močan razlog je brez dvoma strah, ki so ga komunisti znali vlti v kosti vsega prebivalstva. Ljudje so molčali, ker so se bali. Ker pa na svojo bojazen navadno ni nihče ponosen, traja molk, ko so objektivni razlogi za strah že minili. Na ta način se strahu polagoma pridružuje brezbržnost.

Ne smemo pozabiti, da so komunistični režimi povsod po svetu uporabljali za obvladanje ljudstva poleg strahovanja tudi laž. Kjer koli so se komunisti za oblast borili ali pa so jo izvajali, so načrtno ustvarjali svoje heroje, nasprotnike pa so dosledno blatili. Živim in mrtvim nasprotnikom so jemali dobro ime. Kdo naj bi se brigal za poboje ljudi, če so o njih učili v šoli, pa razlagali po knjigah in medijih, da so bili to izdajalci, izvržek človeštva in sovražniki napredka? Kleveta na osebni ravni je krivica, množična, znanstveno širjena in od države potrjevana kleveta pa je orožje, katerega dogoročno moč si ljudje težko predstavljajo.

Mnogi, ki za komunistične zločine vedo, o njih molčijo, ker imajo slabo vest. Ne glede

na to, ali so sodelovali s komunistično partijo prvotno iz idealizma, kasneje pa iz strahu ali iz koristi, vedo, da so pri tem podpirali politični sistem, ki je bil po svojem bistvu nasilen in zločinski. Takih ljudi je veliko, skoraj vsaka družina jih ima med seboj, vsaka skupnost jih pozna. Zato ljudje molčijo tudi iz osebnega obzira in zaradi 'ljubega miru'.

'Akademski molk', ki ga omenja Courtois, pa ima poleg že navedenih razlogov verjetno še enega. Imam vtis, da gre pri tem za prikrit intelektualni sram, če ne za napuh. Ljudje, ki so se ob vsej izobrazbi skozi več kot pol stoletja pustili voditi za nos totalitarnim režimom in ideologiji, ki se je izkazala ne le za zgrešeno, ampak tudi za zločinsko in utopično, so gotovo med prvimi, ki jim kaže preteklost čimprej pokopati. Čim večji ugled uživajo ti ljudje v družbi, več poštene odkritosti in poguma bi zahtevalo od njih priznanje, da so se motili.

Končno pa se marsikdo tudi vpraša, ali se splača govoriti o tem, kar se je pod komunizmom v resnici dogajalo, ko so pa včerajšnji rablji še vedno ugledni člani družbe in imajo njihovi dediči še v rokah pomembne niti?

Vaš odgovor se nanaša v prvi vrsti na stanje v deželah, ki so bile pod komunizmom. Vendar se mi zdi, da tudi Zahod vztrajno obranja spogledljiv odnos s temi nekdanjimi režimi, kot smo npr. lahko videli ob letošnji zavezniški proslavi v Moskvi. Zakaj?

Kar sem rekel prej o molku izobražencev, se nanaša lahko na prizadete z obeh strani nekdanje železne zaves. Imate pa prav, da obstojajo posebno na Zahodu za tak odnos do komunizma še drugi razlogi.

Ljudje, tako posamezniki kot družba, se ne spominjamo vseh dogodkov enako intenzivno. Konec druge svetovne vojne je bil vsekakor trenutek, ki se je globoko zarezal v kolektivni spomin. Takrat so stali nasproti poraženi nacistični Nemčiji, ki je bila upravi-

čeno zaznana kot simbol zla, zmagovalci, v katerih so ljudje gledali njeno nasprotje, torej poosebljeno dobro. V tej zmagoviti družbi je stal ob zahodnih demokratih, to je Američanih, Angležih in Francozih, tudi Jožef Stalin, totalitarni diktator, ki je vladal Sovjetski zvezi takrat že trideset let s krvavim nasiljem in po katerem sta se zgledovala pred vojno tako Mussolini kakor Hitler. Slavospevi svobode, namenjeni zmagovalcem so v očeh prebivalcev miru željne Evrope prekrivali Stalinovo zločinsko preteklost in ne manj nasilno tedanjost.

Zanimivo je, da se celo zgodovinarji redko spomnijo, da je bil Stalin ob pričetku druge svetovne vojne Hitlerjev zaveznik. Pogodba, ki sta jo oba diktatorja podpisala leta 1939, je bila v bistvu pogodba o razdelitvi Poljske, katero je Hitler napadel s Stalinovim pristankom in sodelovanjem ter tako sprožil drugo svetovno vojno. Nationalsocialistična Nemčija in internacionalsocialistična Sovjetska zveza sta si razdelili premagano Poljsko. Nemško-sovjetsko zavezništvo je imelo kot posledico, da je Stalin zasedel baltske države na podoben način kot Hitler že prej Češko-slovaško, nato pa napadel Finsko, ki pa se mu je postavila po robu. A na to so po vojni ljudje pozabili.

V družbi zmagovalcev se je ob Stalinu znašel tudi Tito. Želja povojne Evrope, da bi pozabila na vojne in konflikte, je povzročila, da so ljudje spregledali sovjetske politične 'čistke', gulage polne političnih jetnikov, kršenje človekovih pravic po vseh komunističnih državah, pobjo poljskih častnikov v Katynu in seveda tudi takrat manj poznane množične zločine na slovenskih tleh. Vedeli so, da se dogajajo za železno zaveso hude reči, a so raje gledali proč. Države imajo navadno dovolj notranjih težav, da se ne menijo dosti za zločine in krivice, ki se jih neposredno ne tičejo.

Izjema na zahodu so bile do neke mere prav ZDA, katere omenjate. Težo mrzle voj-

ne proti sovjetskemu, komunističnemu bloku so skozi 45 let nosile na svojih ramenih izključno ZDA, čeprav je bila Evropa ves ta čas najbolj ogroženi del demokratičnega sveta. Spogledovanja ZDA s sedanjo Rusijo in skupnega spominjanja zmage nad nacizmom, po mojem mnenju, ne kaže primerjati s pojavom bolj ali manj nostalgичnega marksizma, ki se resnično pojavlja po svetu.

Ponovni vznik marksističnega progresizma je verjetno tudi eden od razlogov, da po toliko letih ne pride do javnega obračunavanja s krvavim obdobjem komunističnih totalitarnih režimov. Nekdanja komunistična levica, ki je bila močno prisotna med evropskimi pa tudi ameriški intelektualci ter je imela izreden vpliv na medije, se je sicer porazgubila po raznih političnih strankah, a predstavlja še vedno enoten miselni tok, ki je opazen tako v krogih 'liberalnega' progresizma kakor 'naprednega' socializma. Tej smeri, ki zavrača leninistično-stalinistični model, je blizu Gramscijeva vizija marksizma. Njenim pripadnikom seveda ni za to, da bi razčistili komunistično preteklost, pri kateri so bili sami vsaj posredno udeleženi.

Kaj pravite na razvpito misel, da je imela Slovenija za razliko od ostalih vzhodnih držav socializem s človeškim obrazom?

O socializmu s človeškim obrazom so pričeli govoriti v Sloveniji po desetletjih brezobzirnega komunističnega režima, ki se ni menil, da bi imel človeški videz. Nasprotno, bili so časi, ko se je isti režim ponašal s svojim kamenitim, brezčutnim izrazom. Po letih krvave revolucije, po desetletju nečloveško krutega totalitarizma je komunistična partija tudi v Sloveniji obvladala življenje in mišljenje prebivalstva do take mere, da si je ob totalni oblasti lahko privoščila malo drugačen videz. Groza, ki jo je skozi leta partija vlivala v ljudi s svojim prvotnim, nečloveškim obrazom, ji je dovoljevala, da si je proti koncu lahko na-

dela manj grozljivo, medijsko bolj sprejemljivo masko.

Ali ima po vašem mnenju komunizem v praksi kaj pozitivnega, kar se sicer vsaj na grobi pogled najde pri njegovih teoretičnih osnovah? Ali gre le za neverjeten podvig pridobitve moči in oblasti?

Komunizem je politični sistem, ki slo ni na ideološki osnovi marksizma. Za marksizem pa vemo, da ni monolita ideologija, temveč je sinteza različnih idej na podlagi Heglove idealistične filozofije. V njem se pretakajo različne silnice, od katerih imajo nekatere, kot npr. obsodba socialni krivic, lahko tudi pozitiven naboj. Prav zato je celotna Marxova miselna zgradba varljiva. Obljublja absolutno dobro, katero pa, kot vemo, ni dosegljivo po poti sovraštva in nasilja, prav kakor kolektivna sreča človeštva ni mogoča tam, kjer posameznik, oseba nima veljave in kjer zaradi dogmatičnega materializma zanikajo duhovno plat človekove osebe. Prav zato komunizem ni bil zmožen uresničiti niti tistih obljub, ki so zaradi svoje legitimnosti pritegnile v njegove vrste tudi kakega naivnega idealista.

Kot laž, tudi zmota ne more obstati brez zrna resnice. Hude socialne razmere devetnajstega stoletja so povzročile, da so razni misleci pričeli iskati izhod iz navidez začaranega kroga, v katerega je zapeljal industrijsko družbo neomejeni liberalni kapitalizem svojega časa. Poleg socializmov vseh vrst in katoliške

Cerkve, ki je učila, da so verniki dolžni doseči družbene spremembe po nenasilni poti, je komunizem iskal reformo po poti revolucije. Čeprav je bila ta pot v bistvu zgrešena, je nekako do prve svetovne vojne imel evropski komunizem med seboj precej idealistov, ki so resnično verjeli v obljube marksizma. Z Leninom, Stalinom in Sovjetsko zvezo pa so drobci idealizma med vodilnimi komunisti kmalu splahneli. Na mesto tega je stopilo preračunano in brezobzirno iskanje partijskih in osebnih neposrednih koristi ter popolne, nedeljene in nenadzorovane oblasti. Zamenjava 'starih komunistov' z 'znanstvenimi revolucionarji', brezpogojno podrejenimi Moskvi in kominterni, je bila med obema vojnama izvedena povesod, tudi v Sloveniji.

O generaciji komunistov, ki je med drugo svetovno vojno zanetila revolucijo v Jugoslaviji, res lahko rečemo, da je izpeljala neverjeteno krut, krvav podvig za pridobitev in ohranitev neomejene moči in oblasti. Vse drugo, od socialne pravičnosti pa do NOB, so bili le izgovori in pretveze za doseganje tega cilja. Pri tem je žalostno to, da so kljub poznavanju komunističnih metod drugje po svetu celo nekateri slovenski kristjani takrat bolj verjeli lažni propagandi partije in njenim obljubam kot svarilom in nauku lastne Cerkve. Posledice njihove slepote in neobžalovane kolaboracije pri gradnji komunističnega totalitarizma so vidne do današnjih dni. Bog ve, kolikim rodov še bodo meglile mišljenje in pogled.